

PETRODOLAR KISKACINDAKİ RUSYA

Fırat GAZEL
Gazeteci-Yazar

Son dönemde iki Yahudi oligark olan Roman Abramovich'e ait Sibneft petrol şirketinin devlet şirketi Gazprom'a, Mikhail Khodorkovsky'nin Yukos petrol şirketinin de dolaylı yoldan bir diğer devlet şirketi Rosneft'e satışı, Rusya'da enerji sektöründe çok önemli değişiklikler olduğunun kanıtı olarak görülmeli. Bu sıcak gelişmelerin, Rusya ile enerji ve ekonomi alanlarında derin ilişkiler kuran Türkiye açısından da, dünya piyasaları açısından da önemli etki ve sonuçları olacaktır.

1991'de Sovyetler Birliği'nin resmi olarak çöküşü ve devam eden süreç, Rusya'nın kapitalizme eklenmesi süreci olarak değerlendirilebilir. Komünizmin en büyük kalesinin kendi eliyle sistemini ilga etmesi ve yeni bir ekonomik modele geçtiğini ilan etmesi, cephenin karşı tarafında bulunanlar açısından son derece önemli karşılanmış ve bu duruma uygun bir eylem planı hazırlanmıştır. Eylem planının ana temasını, komünizm içindeki zayıf Rusya'nın, kapitalist sistem içindeki güçlü Rusya'dan daha tehlikeli olduğu fikri oluşturdu. Bu çerçevede Rusya'nın sisteme entegre edilmesi büyük önem taşıyordu.

Çözülmenin hemen ardından, Rusya Batılı ekonomistlerin tavsiyelerine uygun bir geçiş planı oluşturdu. İlk hamle, binlerce işletmenin kısa süre içinde özelleştirilmesi oldu. Rusya, 1991-1994 yılları arasında 80 binin üzerinde kamu işletmesini özel ellere bıraktı. Tabii Rus tipi özelleştirme, klasik özelleştirmeden biraz farklıydı. İşletmelerin büyük bölümü herhangi bir bedel olmaksızın devredildi. Sonuç bir mucize değil, ekonomik bir felaket oldu. Ülkede oligark olarak adlandırılan ve Sovyetler Birliği'nin son döneminde nomenklaturanın oluşturan yeni zenginlerin elinde toplandı. Rekabete dayalı bir piyasa ekonomisinin yerine, 10-12 kişinin hakim olduğu bir ekonomiye geçiş yapılmış oldu. Bu durum, Rus ekonomisinin ana olarak bağımlı bulunduğu enerji fiyatlarındaki gerilemenin de etkisiyle büyük bir

ekonomik krize dönüştü. 1998 sonu itibariyle ülkenin milli geliri yüzde 40 geriledi, ülke ekonomisinin ana damarı olan petrol üretimi bile büyük ölçüde azaldı. 1998 krizine ekonomik ve politik hatalar yol açtı. Ancak rublenin değerindeki düşüş, 1998 sonrasında büyüme etkisini beraberinde getirdi. Daha sonra artan petrol fiyatları da Rus ekonomisinin imdadına yetişti.

YENİ STRATEJİ YENİ RUSYA

Rusya, 1999'dan itibaren enerji güvenliği konusundaki uluslararası ilgi, Orta-doğu'daki istikrarsızlık ve dramatik olarak artan petrol fiyatlarından önemli fayda sağladı. Kendisini askeri ve nükleer bir güç pozisyonundan enerji süper gücüne dönüştürdü. Enerji gelirlerini de silahlara değil, ekonomik iyileşmeye yönelik kullandı.

Rusya'nın yeni stratejisi, önce toparlanma, ardından da ekonomik gücünü çevre ülkelerin kendi politikalarını benimsemesi için kullanma yönünde oluşturuldu. Ülkenin bölgesel popülaritesi arttı. Diğer ülkelerden önemli oranda göç aldı.

Artık çevre ülkelerde Rus askerleri değil, Rus doğalgazı ve doğalgaz devi Gazprom şirketi var. Elektrik devi UES var, Rus tüketim malları var. Rus ekonomik gücü çevre ülkelerde bir etki patlaması yaşıyor.

Harvard Üniversitesi'nden Prof. Joseph Nye'nin analizine göre artık devletlerin gücü a) kültürü, b) politik değerleri, c) dış politikası ile ölçülüyor. Rusya her üç kategoride de sağladığı gelişme ile güçlü devlet statüsüne geçiş yapmış durumda.

PETROL ve RUSYA

Rusya dünyada kara parçalarının yüzde 13'ü üzerinde kurulu. Dünya doğal kaynaklarının yüzde 35'ine sahip. İspatlanmış hidrokarbon rezervlerinin ise yüzde 15'i Rusya'da. Rusya dünyanın ikinci büyük petrol üreticisi ve ihracatçısı. Doğalgazda ise en büyük üretici ve ihracatçı...

Doğal kaynaklar Rusya'da ihracatın yüzde 80'ini oluşturuyor. Petrol ve gazın bütün ihracat içindeki payı ise yüzde 55 düzeyinde. Bu da Rus ekonomisinin petrol ve gaza bağımlılığını artırıyor. Dünya Bankası hesaplamalarına göre, bütçe gelirlerinin yüzde 37'si petrol ve gazdan elde edilen vergilerden oluşuyor.

Dünyadaki en büyük 13 petrol şirketinin 5 tanesi Rusya'da.

Dünyanın artan petrol ihtiyacına sadece Ortadoğu ve Rusya'nın üretim artışları ile yanıt verilebileceği tespit edilmiş vaziyette. Ve Rusya en büyük OPEC dışı üretici.

Çok ilginç bir veriye sahibiz. 1986-1988 dönemi, Rus petrol üretiminin pik noktasında olduğu dönem. O dönemde yıllık ortalama Rus üretimi 507 milyon ton. Yani dünya üretiminin yüzde 20'sini Rusya yapmış.

1990'larda Rusya'nın yeni enerji oligarkları, operasyonlarını devletin vergi gelirlerini azaltacak ve petrol üretimini ülke için karsız kılacak ölçüde sermayeyi yurtdışına transfer edecek şekilde yapılandırmışlardı. Üstelik Sovyet boru hattı sisteminin getirdiği sınırlamalar da petrol ihracatını olumsuz etkiliyordu. Gerçek kar ana olarak rafinaj sektöründeydi. 1988-1998 döneminde Rus petrol üretimi günlük 11 milyon varilden 6 milyon varile kadar geriledi. Teknoloji eksikliğinin de bu durumda payı büyüktü. Çünkü bazı kuyulardan verim alınması için artık yeni teknolojilere ihtiyaç duyuluyordu.

1995 yılına gelindiğinde ise Rus petrol üretimi yıllık 307 milyon ton düzeyin gerilemiş durumdadır. Bu büyük düşüşün ardındaki sebepler şöyle sıralanıyor:

- Petrol talebinin azalmasına yol açan endüstriyel üretimdeki çöküş,
- Organize yapıların ve kurulu dağıtım kanallarının tahrip olması
- Endüstriye yapılan yetersiz yatırımlar,
- Eskimiş ve fiziki olarak yetersiz hale dönüşmüş ekipman ve altyapı
- Bazı ana yapılarda üretimin doğal olarak azalması...

Bugün kabul gören görüşe göre, eğer Rusya yıllık petrol üretimin o dönemde 500-550 milyon ton/yıl düzeyinde tutabilseydi, ekonomide yaşadığı 1998 krizini yaşamayabilirdi.

Gazda durum biraz daha farklı. Çünkü Rusya gaz üretiminin ancak üçte birini ihraç edebilirken, petrolün yaklaşık yarısını diğer ülkelere satabiliyor. Dolayısıyla gaz büyük ölçüde içeride sanayi üretimi, ısınma ve elektrik üretimi için kullanılırken, petrol ise yurtdışından büyük miktarda yabancı para girişini sağlıyor.

RUS EKONOMİSİNİN PETROL BAĞIMLILIĞI

Ekonomik verilere göre Rusya'nın ihracatının yüzde 60'ı, petrol fiyatlarına bire bir bağlı durumda. Kamu gelirlerinin yüzde 30'u petrol sektöründen .Tek başına

bakıldığında milli gelirin yüzde 20'si bu sektörden geliyor. Ayrıca ilgili sektörler de göz önünde bulundurulursa bu oran yüzde 40'a çıkıyor.

Ancak Rusya ile diğer büyük petrol üreticisi ülkeler arasında temel bir fark var. Rusya, Sovyetler Birliği'nden ciddi bir sanayi altyapısı devraldığı için, petrol bağımlılığı diğer ülkelere oranla daha az. Örneğin Suudi Arabistan ihracatının yüzde 95'i petrol. Venezuela'da da bu oran yüzde 75.

1999 sonrasında düşük girdi maliyetleri ve yüksek enerji fiyatları önemli bir ivmeyi beraberinde getirdi. Rus petrol şirketleri bu kez biriken sermayelerini üretkenliği artırmak ve yeni teknolojiler elde etmek için kullandılar. 2001 sonunda Rus petrol üretimi 1 milyon varil/gün daha arttı ve 7 milyon varile ulaştı. 2004 sonunda ise gelinen nokta 9 milyon varil oldu. Bunun 4 milyon varilden fazlası ihraç edilmeye başlandı.

2000'den itibaren üretimde tekrar artış yakalandı. 2000-2004 döneminin ortalama üretimi yıllık 430 milyon tondur. Bu üretim yapılırken bir yandan da hampetrol taşımacılığı ve petrol ürünleri üretimi alanlarında önemli gelişmeler sağlanmıştır. Eğer Rusya coğrafi zorlukları ortadan kaldıracak yatırımları yapabilse ya da daha fazla finansmana sahip olsa, bu miktar çok daha üst noktalarda olabilirdi.

2004 sonrasında üretimde yaşanan azalma ise ciddi düzeylerdeydi.

Rusya'nın bugüne kadar en çok yöneldiği petrol alanları Batı Sibirya ve Volga-Ural rezervleriydi. Ancak gerek ortaya konulan Enerji 2020 stratejisi, gerekse diğer sebeplerle Rusya'nın Doğu Sibirya, uzak kuzey ve uzak doğu rezervlerinin kullanımını artırdığı görülmektedir. Rusya'nın acil olarak bu coğrafyalarda üretimi mümkün kılacak teknoloji ve finansmana ihtiyacı var. Ayrıca rafinaj sistemini de geliştirmesi gerekiyor.

EKONOMİDEKİ GELİŞMELERİN STRATEJİYE ETKİSİ

Ekonomide 2000 sonrası yaşanan iyileşme, Putin'e dış borçlarını zamanından önce ödeme ve Moskova'yı IMF'nin, ABD'nin ve diğer büyük devletlerin etkisinden kurtarma imkanı yarattı. 2001 sonu itibarıyla, Rus ekonomisi Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonraki en iyi noktasına ulaştı. GDP yüzde 5.5 arttı, endüstriyel ve tarımsal üretimde yüzde 5-6 iyileşme yaşandı. Nüfusun reel gelirinde de yüzde 6'lık artış sağlandı. Bu durum, Putin'in politik güç konsolidasyonu operasyonu için de gerekli zemini yaratıyordu. Bütün bunların kaynağında elbette petrol fiyatlarındaki artış bulunuyordu.

Putin, 1990'larda bir bağımlılık ilişkisi haline dönüşen Rusya-ABD ilişkilerini de 2000 sonrasında stratejik işbirliğine dönüştürdü. Bu durum onun dış politika güvenliğini artırırken, iç politikada istediği reformları yapmasına da imkan sağladı.

Bu arada ekonomideki gelişmelerin BDT ülkelerinin bazılarında da yaşandığını göz önünde bulundurmak gerekir. Bu durumun Rusya ile bu ülkeler arasındaki ticaretin artması ve Rusya'nın bu ülkeler üzerindeki ekonomik etkisinin çoğalması anlamına geldiğini de not etmeliyiz.

Bu etkiye en iyi örnek, ABD'nin hazırladığı herkes tarafından kabul edilen bir turuncu devrim sonrası Gürcistan'da iktidara gelen Mikhail Saakashvili'nin ilk işlerinden birisinin, 1 Haziran 2004'de ekonomi bakanlığına Kakha Bendukidze'yi ataması olabilir. Çünkü Bendukidze, etnik olarak Gürcü olmasına karşın uzun süredir Rus vatandaşlığı altında yaşayan birisiydi. Bendukidze'nin temel misyonunun Rus sermayesini ve yatırımlarını Gürcistan'a çekmek olduğu biliniyordu.

Rusya'nın sağladığı bu ekonomik gücün ardındaki en önemli etken olan petrol fiyatlarındaki artış, Rusya-ABD ilişkilerinin de seyrinde önemli katkı yaptı. ABD, Rusya'nın dünya enerji piyasalarındaki OPEC dışı regülatör misyonunu yerine getirebilmesi için bu ülkeye önemli yardımlar sağladı. Rus petrol ve gaz şirketlerine Amerikan pazarının açılması, Rusya'nın petrol üretimini artırabilmesi için ABD'nin teknoloji ve finans yardımında bulunması dikkat çekicidir. Örneğin Rus petrol şirketi LUKoil 2004 ortalarında ABD'de 2 binin üzerinde akaryakıt dolmuş istasyonuna sahip olduğu verisi son derece ilginçtir. Üstelik Rus ürünlerini tüketme alışkanlığı bulunmayan Amerikan tüketicisinin bu ülkeye bakışını etkileyebilecek unsurlardan da birisidir. Benzer şekilde Gazprom'un ve Yukos'un ABD pazarında etkili roller oynamaya başlaması da diğer örnekler arasındadır.

Zaten Avrupa'nın temel enerji sağlayıcısı konumunda bulunan Rusya'nın ABD ile ilişkileri kadar, Çin ve Uzakdoğu ile sağladığı işbirliği de büyük önem taşımaktadır. Çin'in sürekli artan enerji gereksinimi, Japonya ile Çin arasında enerji kaynaklarına erişim konusunda bir rekabetin başlamasına yol açmış, bu durum da Rusya'ya her iki ülke nezdinde de önemli politik avantajlar sağlamıştır.

Gelinen noktada bir yandan enerji güvenliği konusundaki hassasiyetler, bir yandan artan petrol fiyatları ve bir yandan da Asya ekonomilerindeki yükselme, Rusya'nın arenadaki konumunu baştan aşağı değiştirmiştir. Rusya şu anda OPEC, Ortadoğu ve İran Körfezi'nin dışında olup da dünyanın en büyük üreticilerden birisi

olabilme konumuna erişmiştir. ABD’li uzmanlar için artık Rusya enerji eşitsizliğindeki bağımsız değişken haline gelmiştir. Hatta ABD’nin eski Enerji Bakanı Spencer Abraham, Rusya için “yeni Houston” tabiri bile kullanmaktadır.

Ancak bir yandan da Rusya’da politik dengelerin oturmamış olmasından ve güç mücadelesinden kaynaklanan istikrarsızlık sinyallerinin gelmesi, uluslararası yatırımcıları ürkütmüştür. Bunlar arasında en belirgin olanı Yukos’un Başkanı Mikhail Khodorkovsky’nin tutuklanmış olmasıdır. Bu durum, Rus devletinin petrol endüstrisindeki kontrolünü artırdığı ve gelecekte özel sektörün bu alanda oynayacağı rolü kısıtladığı biçiminde algılanmıştır.

Putin ise, Khodorkovsky ve Abramovich operasyonlarıyla artan petrol fiyatlarından Rus devletinin daha fazla faydalanmasını sağlamayı amaçlamıştır. Hesaplamalara göre, sadece Khodorkovsky’nin Rus hazinesine maliyeti 5 milyar dolar düzeyindedir. Ayrıca Yukos’un Putin’in devletler düzeyinde yürütmeye çalıştığı Rusya-ABD enerji işbirliğini kendi lehine çevirmeye çalışması, ABD pazarında tek başına etkinlik sağlama noktasına gelmesi ve Yukos’u Amerikan devi ExxonMobil’e satma girişimleri, Putin’i çileden çıkararak diğer sebepler olarak göze çarpmaktadır. Kavga, artan petrol fiyatlarından yarar sağlama kavgasıdır.

RUSYA’NIN YUMUŞAK KARNI

Rusya’daki ekonominin ikili bir yapı barındırdığının altını çizmek gerekir. İç pazara dönük sektörler ve ihracata dönük sektörler. İhracata dönük sektörlerde oligarkların genel hakimiyetinin bulunması, bunların çok yüksek gelir elde etmesi ama çok düşük seviyede istihdam sağlaması, Rusya ve Putin için büyük bir sorundur. Örneğin Dünya Bankası hesaplamalarına göre 2002 yılında Rusya’daki tüm istihdamın sadece yüzde 1’i petrol sektöründe bulunmaktadır. Yani hem istihdam sağlamayan, hem parayı iç pazarda değerlendirmeyen oligarkların maliyeti, Rusya ve Putin için çok yüksek düzeydedir. Operasyonların ardında bu sebepleri de aramak gerekir.

Rusya’da devletin bir de tüketim harcamalarının yüksekliliği sebebiyle parasız kalan vatandaşları finanse etme misyonunun bulunduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Rus toplumu yüksek tüketim harcamasına ve düşük tasarruf oranına sahip görünmekte, dolayısıyla bunların çoğu zorunlu ihtiyacı devlet tarafından karşılanmaktadır. Bu çark, Rusları daha fazla harcama yapmaya da yönlendirmektedir.

Rusya’da 89 idari bölgenin 10 tanesi, ekonominin yarısından fazlasını oluşturuyor. Yani bu anlamda büyük bir dengesizlik mevcut. Örneğin, nüfusun yüzde 10’dan

daha azını barındıran petrol bakımından zengin Batı Sibirya'daki Tyumen bölgesi ile Moskova, GSYİH'nin üçte birinden fazlasını üretmektedir.

Ancak bütün bu sorunlara rağmen, Rusya petrolü dünya pazarlarına ulaşması gereken çok önemli bir ülke konumunda olmaya devam etmektedir. ABD için Rusya, Suudilerle rezerv bakımından rekabet edemese de, petrolünü piyasaya çıkarma niyeti bakımından bir numarada bulunmaktadır.

TEHLİKELER

Putin'in Rus milli gelirini ikiye katlama planının odağında da petrol endüstrisi var. Ancak burada bazı tehlikelerden bahsetmek gerekiyor.

Rus petrol şirketleri her ne kadar yeniden yapılsalar ve performanslarını artırırsalar da, Rus devletinin durumu tam tersi istikamettedir. Rus devleti günümüzde petrol fiyatlarına geçmişten daha fazla bağımlı hale gelmiştir.

Petrol fiyatlarındaki artış sürerse Rusya'da büyüme yavaşlar. Bunun neden böyle olduğunu aşağıda detaylı biçimde açıklayacağız. İkinci olarak, yüksek petrol fiyatları Rusya'nın petrol bağımlılığını artırır. Ancak gerek yatırımların büyük oranda bu sektöre yönelmesi, gerekse bu sektörün yüksek gelir yaratıyor olması, sektör bağımlılığın artmasını da beraberinde getirir. Üçüncü kaygı ise, petrol fiyatlarının düşmesi durumunda Rus ekonomisinin çöküp çökmeyeceğine dairdir.

1998'de petrol fiyatlarının varil başına 10 dolara kadar inmesi, Rusya'nın en büyük ekonomik krizini yaşamasına yol açmıştı. Geldiğimiz noktada, Rus bütçe gelirlerinde yakalanan artışın ardında artan petrol fiyatları bulunuyor. IMF'nin hesaplamalarına göre, Rus bütçesi, 1998-1999 dönemine nazaran petrol fiyatlarına 5 kat daha duyarlı halde bulunmaktadır.

Hesaplamalar, 30 dolar düzeyine kadar yaşanacak düşüşün etkisinin minimum düzeyde olacağını, 20 dolara kadarki düşüşün Rus ekonomisinde yumuşak iniş getireceğini, 20 doların altının ise Rusya'nın büyük para kaybetmesi demek olduğunu ortaya koyuyor.

Rusya açısından bir diğer tehlike, Avrasya'da sağladığı etkinliğin de petrol fiyatlarına birebir bağımlı olmasıdır. Eğer Rus ekonomisinde bir istikrarsızlık ortamına girilirse, hem çevre ülkelerin Rusya için Pazar olma özelliği ortadan kalkacak, hem de bu ülkeye göç etmiş işgücünün geri dönüşü, sözkonusu ülkelerde büyük krizleri

getirebilecektir. Özellikle Orta Asya ülkelerinin bu ters göçten çok korktuğu bilinmektedir.

Rusya'nın petrol üretiminden gelir elde etmek için kolay yolu seçtiği de söylenmekte. Örneğin Yukos'un kuyulardaki kolay üretilebilir petrolü çıkarıp, yatırım ve teknoloji isteyen derin üretime girmediği, sözkonusu kuyulardaki üretim yetlerinin gelecekte daha da yükseleceği konusunda kaygılar mevcut. Ayrıca Batı Sibirya'daki üretimin 2005-2010 dönemindeki pik noktasından sonra düşmeye başlayacağı da biliniyor. Doğu Sibirya'daki büyük rezervlerin Rusya'nın yeni umudu olduğu söylenebilir. Ancak buranın uzaklığı, coğrafi zorlukları, yüksek yatırım ihtiyacı Rusya'nın işini çok zorlaştırıyor. Ayrıca Rusya'nın hala Japonya ve Çin gibi ülkelere uzanan boru hatlarına sahip olmaması da dezavantaj.

HOLLANDA HASTALIĞI

Putin, 2010 yılında milli gelirini ikiye katlamış bir Rusya hedefi ortaya koydu. Ancak 2005 yılına gelindiğinde büyümede bir sorun olduğu netleşti. Çünkü Rusya'nın büyümesi yavaşladı. 2005'in ilk yarısındaki büyüme oranı yüzde 5.2'de kaldı. Bu son üç yılın en düşük oranı. Enflasyonda da hedef olan yüzde 10'u aşma eğilimi çok kuvvetli. Üstelik, yüksek petrol fiyatlarına karşın Rusya'nın petrol üretimi de yavaşlıyor. Haziran 2005'de yıllık bazda artış yüzde 1.9. 2004'de bu oran yüzde 8.7 idi.

Peki ama artan petrol fiyatlarının kasayı doldurduğu bir dönemde büyümede ve petrol üretiminde bu yavaşlama, enflasyonda bu hızlanma neden?

Mart 2004'de Rus ekonomi bakanı German Gref'in Putin'i uyardığı ve petrol dışı sektörleri canlandırmak için Rusya'nın fazla vaktinin olmadığı konusunda ikna etmeye çalıştığı bilinmektedir. Putin ise Gref'in uyarılarına karşın, petrol fiyatlarında kısa vadede düşüş olmayacağını, bu sebeple diğer sektörlerde total bir yeniden yapılandırma yerine, vergi reformu ile gelişmeyi canlandırma yoluna gideceğini söylemiştir.

Suçlamalar, Putin'in enerji sektörüne müdahaleleri üzerinde yoğunlaşıyor. Bu müdahalelerin petrol ve gaz endüstrisine de, Rus ekonomisinin bütününe de zarar verdiği dile getiriliyor. Özellikle Khodorkovsky operasyonu eleştirilerin odağında.

Burada çok önemli bir konu üzerinde durmak gerekiyor. Şu anda Rusya'nın yaşamakta olduğu bir durum, kısa süre içinde de Türkiye'nin yaşayacağı durum

olarak görülmektedir. Bu bir hastalıktır ve bu hastalığın literatürdeki adı da “Hollanda Hastalığı’dır. Yani Dutch Disease...

Ekonomik mucizeleri gerçekleştirmenin sadece zengin doğal kaynaklarla olmayacağıın kanıtı, ekonomik başarıları ile tarihe geçen, ancak kaynakları sınırlı olan ülkelerdir denilebilir. Hong Kong, Japonya, İsviçre buna en iyi örneklerdir. Hatta kaynak sahibi olma ile gelişme arasında tam tersi bir ilişkinin bulunduğu bile söylenebilir. Nijerya, Angola da bu duruma örnektir.

Doğal kaynakların güç mücadelesinin tetikleyicisi olduğu da malumdur. Milyonlarca insan bu kaynakların sömürülmesine yönelik savaşlarda ölmüştür. Özellikle petrol için literatürde “lanet” kavramının kullanıldığı bilinmektedir.

Hollanda’da 1634-1637 yılları arasında yaşanan lale çılgınlığı sırasında ihracatın tamamına yakını da laleden oluşmuştur. Ama hastalığı ismini veren olay, aslında 1960’lı yıllarda Hollanda’da büyük doğalgaz rezervlerinin keşfi sonrasında yaşanmıştır. Hollanda’nın önemli miktarda gaz ihraç eden ülke konumuna gelmesi, ihracatının büyük bölümünü gazın oluşturması, bu ülkenin ekonomisinde hiç beklenmeyen bir gerilemeye sebep olmuştur. Yani bir yandan büyük gelir elde edilmiş, ama bir yandan da ekonomik gerileme gerçekleşmiştir. Sonraki yıllarda ekonomistler konu hakkında detaylı çalışmalar yapmış ve görmüşlerdir ki;

- Bir doğal kaynak bulunduğu, o kaynağa sahip ülkenin parasında önemli bir değerlendirme oluyor.
- Kaynak satışı, ülkeye büyük miktarda döviz girişi sağlıyor. Bu da ülkenin parasındaki değerlenmeyi körüklüyor.
- Bütün yatırımlar, o doğal kaynakla ilgili sektöre yapılıyor. Diğer sektörlerde bir “de-industrializasyon (sanayileşmeme) etkisi ortaya çıkıyor. Ülke bütün gücünü sahip olduğu kaynağı daha fazla üretip satmaya veriyor.
- Ülkenin parası değerlendirildiği için ithalatın maliyeti düşüyor. Dolayısıyla bütün sektörlerde ithalat patlıyor. Satılan doğal kaynaktan gelen yüksek gelir de tüketimi körüklediği için, ithalat zaten zorunluluk halini alıyor.
- Bu durum üretmemeyi, işsizliği, ekonomik küçülmeyi beraberinde getiriyor. İşte yaşanan bu sendroma da Hollanda Hastalığı deniliyor.

Ancak günümüzdeki iktisadi yaklaşım, Hollanda hastalığının sadece bir doğal kaynak sahipliğinden kaynaklanmadığını, yüksek miktarda döviz girişi sağlayan diğer özelliklerin de bu hastalığa yol açabildiğini içermektedir. Örneğin eğer stratejik

konumunuz önemliyse, limanlarınız, hava alanlarınız, topraklarınız veya su kaynaklarınız için size büyük miktarda para girişi oluyorsa, o zaman siz de bu hastalığa yakalanabilirsiniz demektir. Sanki Türkiye'yi tarif ediyor gibiyiz.

Bunu aşabilen ülkelerdeki özellik ise, esnek işgücü piyasasına sahip olmaları, özel mülkiyet haklarını gözetmeleri ve uygun ekonomik politikalar geliştirmeleri olarak özetleniyor. En azından Hollanda Hastalığı pençesine düşmeyen ender ülkelerde bu yaklaşım güçlü görünüyor.

Rusya'da Hollanda Hastalığı kendisini göstermeye başlamıştır. Ekonomik büyüme yavaşlamıştır. Bu durum likidite sıkıntısını ve artan devlet müdahalelerini beraberinde getirmektedir. Devlet müdahaleleri yatırım ortamını sıkıntıya sokmakta, azalan yatırımlar küçülmeyi hızlandırmaktadır. Yani Rusya'yı Hollanda Hastalığı yakmaya başlamıştır.

Rusya'da yüksek miktarda dış kaynak girişi sebebiyle artan enflasyon ve değerlenen ruble sorunu bulunmaktadır. Rusya'da ithalat çok önemli düzeylere yükselmiş, petrol ve gaz dışı sektörlerde yatırımlar azalmış, bu da işsizliğin artması gibi bir sonucu doğurmuştur. Bugün Rusya'nın ABD'den yıllık 1 milyar dolar düzeyinde tavuk ithal ediyor olması, bu durumun en temel göstergelerinden birisidir. Eğer Rus hükümeti Stabilizasyon Fonu uygulamasına gitmemiş olsaydı, hastalığın etkileri daha da derin olabilirdi. Fon, dış kaynak girişini sterilize etmeyi bir miktar başardı.

Stabilizasyon Fonu, Rus devletinin petrol fiyatlarının yüksek olduğu dönemde, fiyatların düşebileceği döneme hazırlanmak için icat ettiği bir yapıdır. 20 doların üzerindeki petrol satışlarında bütün vergi bu fonda birikmektedir. Mart 2005 itibariyle hedef 18 milyar dolar iken, fonda biriken para 25 milyar dolar düzeyindedir. Bu para aynı zamanda Putin'in sosyal refahı artırmak için kullanabileceği bir kaynak olarak görülmektedir. Ancak hükümet harcamaları ile ekonomiyi uyarmak ve büyüme sağlamak, enflasyonun yüksek olduğu ülkeler için iyi bir model değildir.

Rusya'da Khodorkovsky operasyonunun temsil ettiği "oligarkların tahakkümüne hayır" operasyonu da bu hastalıkla ilgilidir. Çünkü oligarklar, artan petrol fiyatlarının sosyal refaha yansımalarının önünde bir engel olarak görülmektedir. Bunlar kazandıkları paralardan yeterli vergiyi vermemekte, daha da kötüsü paranın önemli bölümünü dışarı çıkarmaktadırlar.

Rusya'da kurumsal planlama yapısının ortadan kalkması ve "rantiye devlet" statüsüne geçiş de bu yaşananlarda etkindir.

Hükümetin Hollanda Hastalığı'ndan kurtulabilmesinin tek yolu, doğru mali politikaları benimsemesi olarak gösteriliyor. Ancak yolsuzluk ve artan müdahaleler ekonomide kötü yönetim riskini ve yüksek enflasyonu beraberinde getiriyor.

Rusya'da ekonomik başarı dalgasının ardında zayıf ruble, yüksek kapasite ve ucuz işgücü bulunuyordu. Ancak ekonomik büyüme, yüksek petrol fiyatları ve Hollanda Hastalığı, Rusya'ya bu avantajlarını kaybettirdi.

Bahar 2005'de Rus ekonomisinin geleceğine ilişkin iki senaryo oluşturuldu. Bunlardan kötümser olanı, ortalama petrol fiyatının 28 dolar olduğu, zayıf yatırım ikliminin devam ettiği, yeni reformların yapılamadığı ve Rus şirketlerinin rekabet gücünün artırılmadığı varsayımlarına dayanıyor. Diğer senaryo ise ekonominin petrol odaklı olmaktan çıkarılması, üretimin çeşitlendirilmesi ve Rus şirketlerinin fiyatta değil kalitede dünya ile rekabet edebilir hale dönüştüğü senaryodur. Rus hükümeti bu senaryoya ulaşabileceğine inanmaktadır.

Deneyimli Rusya uzmanı Fiona Hill'e göre, Rusya klasik bir "kaynağın laneti" durumu ile karşı karşıya. Diğer sektörlerdeki gelişmeyi engelleyen ve uzun dönemli sürdürülebilir büyümenin önünü kesen bu durum, şimdi Rusya'nın geleceğini tehlikeye atmış durumda. Ancak buna karşı çıkanlar da var. Örneğin Stanford Üniversitesi'nden Gavin Wright ve Jesse Czelusta, enerji sektörünün bilgi ve teknoloji yoğun sektörler olduğunu, bu sendrom ile başa çıkmanın yollarını bulan ABD, İngiltere, Avustralya, Norveç gibi ülkeler bulunduğunu söylüyor. Onlara göre, mülkiyet haklarının güvence altında bulunması, bu sendromun aşılmasındaki en önemli etken olabilir.

Rusya'da hükümet çeşitli kesimlerden, elde edilen petrol karlarının ve Stabilizasyon Fonu'nda biriken paranın diğer sektörleri canlandırmak için kullanılması konusunda yoğun bir baskı görüyor. Ayrıca Rusya'da geçmişte gelişen sivil toplum kavramının, şimdi otoriter devlet arayışı ile ortadan kalkmaya başladığına dair de yoğun eleştiriler var. Batı ise Rusya'yı açık toplum özelliğini koruması konusunda sık sık uyarıyor.

Buradaki bir başka sorun da, Rus ekonomisinin bu sorunu aşması durumunda yaşanacaklar. Örneğin üretim sektörlerinde canlanma yaşanırsa, taşımacılık ağı gelişir ve yüksek maliyetli altyapı projeleri tamamlanırsa, petrole olan iç talep artacak, bu da Rusya'nın petrol ihraç etmesini zorlaştıracaktır.

Sovyet ekonomisi de Rusya gibi yoğun biçimde petrol bağımlısı bir ekonomi olarak değerlendiriliyordu. Özellikle OPEC'in petrol ambargosu uyguladığı 1970'li

yıllarda sağlanan rekor artışlar, ardından yaşanan büyük düşüşler, Sovyet ekonomisinde büyük çalkantılar yaratmıştı. Sovyetler özellikle Sibiry'a'daki rezervlerin keşfinin ardından petrolü çıkarabilmek için büyük yatırımlar yapmışlar, hem enerji, hem insan gücü, hem de büyük miktarda parayı buraya yatırmak zorunda kalmışlardı. İklim ve coğrafya koşulları, buralardaki yatırımların maliyetini otomatik olarak yüzde 50 oranında artırınca, bu büyük fırsatın maliyeti de büyük olmuştu. Üstelik Sovyetler Birliği'nin üretim patlaması yaşadığı dönemin hemen öncesinde, 1986 yılında fiyatların anormal ölçüde düşmesi, ülkeyi derin bir sorunun içine itmişti.

Türkiye'nin her açıdan Rusya'yı yakından izlemesi ve pozisyon alırken Rusya'daki gelişmelere uygun davranması gerektiği ortadadır. Bu çerçevede Rusya'da ekonomi alanında, özellikle de petrol ve gaz sektörlerinde bu derece gürültü çıkaran gelişmelerin yanı sıra, son yıllarda sessiz sedasız olup bitenin de farkında olunması zorunludur.

KAYNAKLAR

- Energy Empire: Oil, Gas and Russia's Revival, September 2004, The Foreign Policy Centre
Blueprint for Russia, August 2005, The Foreign Policy Centre
The World Bank, Russian Economic Report No: June 8, 2004
2004 BP Statistical Review of World Energy
The Budgetary Impact of Oil Prices in Russia, Gohoon Kwon, 2004, Brookings Institution
Optimist Putin and Pesimist Gref, Yekaterina Grigoreva, Izvestiya, March 20, 2004
Mineral Resources and Economic Development, Gavin Right and Jesse Czelusta, October 2003, Stanford University